

DOI: <https://doi.org/10.31318/2786-8877.6.2023.291336>

ЗОСІМ О. Л.

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Доктор мистецтвознавства, професор, професор кафедри академічного і естрадного вокалу та звукорежисури (Київ, Україна).

Zosim, Olga. National Academy of Culture and Arts Management. Doctor of Arts, Professor, Professor at the Department of Academic and Variety Vocal and Sound Processing (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7546-094X>

© Зосім О. Л., 2023.

**РІЗДВЯНІ ПІСНІ «УКРАЇНСЬКОГО
ЄВАНГЕЛЬСЬКОГО СПІВАНІКА» (1933):
ДЖЕРЕЛОЗНАВЧО-ТЕКСТОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ**

**CHRISTMAS SONGS
OF THE “UKRAINIAN GOSPEL SONGBOOK” (1933):
SOURCE AND TEXTOLOGICAL ASPECTS**

«Український євангельський співаник» [1933] — одне з цінних джерел для вченого, який досліджує історію української духовної пісні. Нині пісенник є раритетом, оскільки спільнота українських лютеран (сучасна назва — Українська Лютеранська Церква), одним із центрів якої був Станіславів (нині — Івано-Франківськ), знищена НКВС із приходом радянської влади 1939 року, а її очільник пастор Теодор Ярчук — розстріляний.

Теодор Ярчук (1896–1940) навчався на греко-католицького священника, а 1925 року перейшов у лютеранство, у релігійній діяльності він прагнув поєднати лютеранські засади віри із традиціями і культурою українського народу. «Український євангельський співаник» — одне з тих видань, у якому він брав безпосередню участь, у ньому повною мірою відображені його погляди щодо засад узгодження національного й релігійного в тих випадках, коли релігійне (лютеранство) не закорінене в українську традицію.

Як раритетне видання, «Український євангельський співаник» сьогодні доступний в оцифрованому вигляді в перевиданні 1998 року, хоча з вихідними даними оригіналу 1933 року. Про те, що в оригінальне видання внесені зміни, дізнаємося з невеликої післямови, у якій зазначено, що друк збірки «... є спробою збереження оригінальної праці українського лютеранського душпастиря і богослова Теодора Ярчука. Це видання репринтним назвати тяжко, тому що в процесі підготовки його до друку використовувалося сканування, новий набір, а також корекція багатьох слів в сторону зближення їхнього звучання до літературної української мови без порушення змісту творів» [Український євангельський співаник, 1998]. Отже, підхід видавців — тернопільського видавництва «Горлиця» й американської видавничої організації «Lutheran Heritage Foundation», з практичного боку, можливо, і виправданий, але хибний з джерелознавчо-текстологічної. Однак більш детальне ознайомлення з текстом збірки переконало, що зміни в музичній частині або незначні, або їх зовсім немає, оскільки у перевиданні не виправлені явні помилки в мелодіях найвідоміших духовних пісень. Тому мелодичну складову пісенних творів вважатимемо автентичною. Щодо текстової частини, то аналізувати трансформацію текстів пісень із західної та української («Богогласник» і нововасиліанські твори) духовнопісенної традиції в протестантському середовищі, спираючись на не зовсім автентичне видання, цілком можливо, коли йдеться про видозміни у змісті пісень, а не в лексиці чи в граматичних конструкціях.

Пісенник містить 248 творів, розподілених на чотири частини — Церковний рік, Церква, Місія, Послідні справи. Як бачимо, його зміст цілком відповідає тематиці протестантських збірок, у яких немає богородичних та пісень до святих, що становлять вагому частину православного й католицького духовнопісенного репертуару (про це див. монографію автора [Зосім, 2017]). Із традиційними християнськими конфесіями «Український євангельський співаник» споріднюють твори до календарних свят і частково покайноповчального змісту. Зосередимо увагу на календарних святах, зокрема на найбільш універсальному для всіх християнських конфесій — різдвяному циклі.

«Український євангельський співаник» містить 40 різдвяних пісень (№№ 4–43). Першоджерела більшості з них вдалося визначити, деякі ще потребують пошуку додаткової інформації. Відсутність відомостей про пісні у співаниках ХХ століття не мають викликати запитань, оскільки, по-перше, далеко не всі пісенники відомі і дійшли до нашого часу; по-друге, вага рукописної традиції хоч і зменшилась, починаючи з ХІХ століття, але не зникла; по-третє, українська протестантська традиція є найменш відомою в науковому середовищі; важкодоступними для вивчення є перші українські протестантські збірки — «Арфа» та «Рідні мелодії», з яких можемо дізнатися про україномовний пісенний репертуар баптистів 1920-х років.

Найбільша кількість різдвяних пісень «Українського євангельського співаника» походить із «Богогласника»: № 6 «Видів Бог, видів Створитель» («Богогласник», № 6 «Видѣ Богъ, видѣ Створитель»); № 13 «Бог природу, Бог людину хотів обновити» («Богогласник», № 2 «Богъ натуру, Богъ натуру хотѣй избавити»); № 15 «Дар нині пребогатий» («Богогласник», № 18 «Даръ нинѣ пребогатый»); № 17 «Предивна новина» («Богогласник», № 16 «Дивная новина»); № 22 «Нову нам радість небо появило» («Богогласник», № 19 «Новая радость свѣту ся з'явила»); № 25 «Нині Адаме, розвеселися» («Богогласник», № 24 «Нинѣ Адаме возвеселися»); № 26 «Нова радість стала» («Богогласник», № 22 «Новая радость стала»); № 30 «Небо і земля нині торжествують» («Богогласник», № 5 «Небо и земля нынѣ торжествуютъ»); № 35 «Христос родився, Бог воплотився у Вєфлєємі в вертепі» («Богогласник», № 14 «Хрїстось родися, Богъ воплотися, во Вифлєємской яскинѣ»); № 36 «Стань, Давиде, з гуслими» («Богогласник», № 13 «Стань, Давиде, з гуслими»); № 41 «Гей, радісно співаймо днесь» («Богогласник», № 8 «Ликующе возиграймо днесь»); № 42 «Предвічний родиться від діви» («Богогласник», № 17 «Превѣчный родить ся подь лѣти»). Сюди ж можна додати й пісню № 33 «Що за радість стала», яка є варіантом пісні № 26 «Нова радість стала» (у «Богогласнику» — № 22).

Отже, до «Українського євангельського співаника» із «Богогласника» увійшло 12 різдвяних пісень, ще один твір можна вважати варіантом богогласникової пісні. Така кількість пісень із «Богогласника» доволі типова для співаників першої третини ХХ століття, окрім нововасиліанського видання «Коляди, або Пісні з нотами на Різдво Христове» [Коляди, 1925], який, хоча й передруковував найпопулярніші пісні з «Богогласника», але все ж таки надавав перевагу новому репертуару. Отже, Т. Ярчук, укладаючи співаник, орієнтувався на пісенники старого типу, зокрема й перевидання «Богогласника», та на їхній репертуар із вагомою часткою барокових пісенних творів.

Якщо говорити про видозміни в текстах богогласникових пісень, то більшість інциптів є впізнаваними, навіть тоді, коли мова пісенних творів осучаснена. Щодо текстів пісень, то вони зазнавали більших чи менших змін, які можна пояснити як прагненням оновити їхню барокову, а тому дещо архаїчну мову, так і наблизити зміст пісенних творів до віровчення лютеранської конфесії. Саме цим пояснюється, наприклад, написання слова «діва» на позначення Богородиці з малої літери. Наголосимо, що текстові зміни богогласникових пісень загалом можна вважати системними: більшість пісенних текстів зазнали скорочення й перефразування, передусім для адаптації до лютеранського середовища. Щодо мелодій пісенних творів, то вони загалом збережені, лише в окремих випадках можемо говорити про суттєві мелодичні зміни або про використання іншого музичного матеріалу.

Пізніші за часом створення або друку українські пісні в «Українському євангельському співанику» представлені такими творами: № 4 «Бог предвічний народився»; № 8 «Розвеселіть усі разом нині»; № 9 «Втілилось Слово тяжко розібрати» (другий текст — «У Вефлеємі дивная новина»), що створені на основі популярної колядки «Бог ся рождає, хто то може знати»; № 14 «Світу звіщає радість зірниця»; № 16 «У Вефлеємі нині новина» (О. Нижанківський); № 21 «На небі зірка» (В. Матюк); № 28 «По всьому світу сьогодні новина»; № 34 «Херувимський звіт» (варіант пісні «Херувими свят» В. Матюка).

Зазначимо, що нових пісень менше (вісім творів), ніж богогласникових, це підтверджує думку, що укладач орієнтувався на співаники старого типу з базовим бароковим репертуаром, хоча міг мати у своєму розпорядженні нововасиліанські видання. Щодо методів адаптації для лютеранського репертуару іноконфесійних пісенних творів, то вони загалом аналогічні тим, які ми бачили у богогласникових піснях.

Назвемо й пісенні твори, джерело яких не визначене: пісні № 10 «Втворітеся широко святинні ворота»; № 11 «Слава на вишині Богу»; № 19 «Люблю оту я пісню»; № 29 «Радість Господа є днесь»; № 31 «Гей, веселімся, люде, враз»; № 32 «Земле, мамо, звеселися!»; № 43 «Ось, Сина дав нам вічний Бог». З цих творів ми віднайшли текст, подібний до пісні № 31 «Гей, веселімся, люде, враз» — «Гей, звеселіться, люди, враз!» [Псалмоспіви, 2000, с. 580], але маємо лише вказівку на інципіт, а не сам текст, оскільки збірка хоча й сучасна, та досить важкодоступна через обмеженість її вжитку в конфесійному середовищі. Тому джерела цих семи творів ще треба віднайти або уточнити, але, найімовірніше, вони не репрезентують український православний чи греко-католицький репертуар, а запозичені із західних збірників, передусім протестантських.

Інші 12 пісень запозичені, проте генеза їх різна. Католицьке походження мають пісні № 12 «Прийди, прийди, Месіє наш», що є перекладом адвентового (не різдвяного) гімну XV століття «Veni, veni Emmanuel», № 24 «Прийдімо всі вірні» — українська адаптація знаменитої різдвяної пісні XVIII століття «Adeste fideles», що належить перу Дж. Вейда, і № 7 «Тиха ніч» (Й. Мор — Ф. Грубер, 1838), яка є сьогодні символом Різдва в усіх християнських конфесіях.

Серед пісень, які виникли або адаптовані у протестантському середовищі і мають встановлене авторство, відповідно до інформації, уміщеної у протестантських збірках¹, передусім

---

¹ Принагідно зазначимо, що укладачі збірок церковних пісень досить сумлінні в позначенні авторів пісень, особливо коли йдеться про творчість суто церковних композиторів, однак вони можуть надати й помилкову інформацію, приписуючи певну пісню всесвітньо відомим композиторам.

англомовні: № 5 «З висот небесних уночі»; № 18 «У Вєфлєємі, у місточку» (другий текст — «Наш Спаситель, взір діточний»); № 20 «В країні на сході нам Спас народивсь»; № 23 «З неба ангели літять»; № 27 «Радійте, люде, Спас прийшов!». Пісня № 40 «Вістку ангельську прийміть» є варіантом пісні № 23 «З неба ангели літять».

Дещо несподівані джерела ще кількох пісень «Українського євангельського співаника». Частина з них також прийшла з класичного протестантського (баптистського) репертуару, але посередником стала російська баптистська збірка «Гусли» І. Проханова, видана в Ленінграді 1928 року [«Гусли», 1928]. Серед цих творів: № 37 «Як зір богато у горі» («Гусли», № 14 «Как много звезд на небесах»), № 38 «Хто в вертепі народивсь» («Гусли», № 465 «Кто в убогих яслях спит»), № 39 «Слава, слава Богу в небі» («Гусли», № 450 «Слава, слава Богу в вышних»). Уже згадана пісня № 40 «Вістку ангельську прийміть», що є варіантом № 23, також узята з того ж видання («Гусли», № 467 «Вести ангельской внемли»).

Аналіз текстів і мелодій не залишає жодного сумніву в тому, що зазначені пісенні твори взяті саме з проханівської збірки. Однак ці пісні аж ніяк не російські, це адаптації західних протестантських пісенних творів, які здійснив І. Проханов ще на початку ХХ століття й опублікував з нотами 1928 року. Отже, джерела і шляхи пісень до українського протестантського репертуару можуть бути дуже несподіваними. У багатьох випадках посередників визначити можна лише гіпотетично.

Якщо говорити про особливості адаптації текстів і мелодій, узятих із протестантського репертуару, то тут найчастіше збережено і текст, і музику творів. Українські тексти запозичених пісень могли брати з інших протестантських збірок або створювати самостійно. Наразі важко визначити, чи є переклад оригінальним твором укладача, чи він був уже оприлюднений раніше. Таке текстологічне дослідження пісень «Українського євангельського співаника» можливе лише після знаходження і ретельного вивчення усіх протестантських збірок, виданих до 1933 року.

Для прикладу наведемо зразок, який переконає, які труднощі постануть перед дослідником, що прагне виявити першоджерела протестантських пісень, зокрема й досліджуваної збірки. Пісня № 27 «Радійте, люде, Спас прийшов!» — це переклад відомої різдвяної пісні «Joy to the World!». Її автори — Ісаак Воттс (Isaac Watts) і Ловел Мейсон (Lowell Mason), хоча часто автором музики помилково називають Г. Ф. Генделя, оскільки початковий мелодичний хід хору «Lift up your heads» з ораторії «Месія», а також загальний настрій споріднені з піснею «Joy to the World!». Зазвичай у протестантських нотованих співаниках, що мають вигляд чотириголосної хорової партитури, розміщується її найбільш поширена версія, наприклад, як у діаспорній баптистській збірці «Євангельський співаник Відродження» [Євангельський співаник Відродження, 1954], у якій твір надруковано за № 149. Попри спільний інципіт і спільний зміст обох пісень, мелодія і строфіка, пов'язана з нею, а також і сам текст, суттєво різняться, хоча, безумовно, обидва твори генетично пов'язані, оскільки є перекладами пісні «Joy to the World!». Отже, варіант з «Українського євангельського співаника» є самостійним, однак визначити його джерело досить складно. Текст пісні «Радійте, люде, Спас прийшов!» міститься в іншій протестантській збірці — «Пісні побіди» [Пісні побіди, 1945] за № 157, однак її видано пізніше, ніж «Український євангельський співаник», і вона не нотована. Проте у збірці «Пісні побіди» в передньому слові вказані її джерела — нотовані видання «Songs of Praise» та «Пісні радості», щоправда, без жодних вихідних даних, бо для користувачів ці збірки були відомі. Щодо останньої, то йдеться про це видання [«Пісні радості», 1932; друге вид. 1948], але воно наразі недоступне для дослідження. Найімовірніше, саме там можна знайти мелодію пісні «Радійте, люде, Спас прийшов!», яка може бути ідентичною тій, що міститься в «Українському євангельському співанику». Однак варто пам'ятати, що збірка «Пісні радості» не є першоджерелом пісні, оскільки час видання обох збігається, тому його треба шукати в більш ранніх виданнях. Враховуючи, що до появи музики Ловела Мейсона

1848 року, текст Ісаака Воттса, написаний 1719 року, виконували на інші мелодії, ймовірно, у збірці «Український євангельський співаник» було використано одну з них.

Цей джерелознавчий пошук перекоонує, наскільки складно визначити і першоджерела певної пісні, і шляхи її запозичення. На жаль, ці пошуки не завжди можуть бути успішними.

Список використаної літератури і нотних джерел

Література

1. Зосім О. Східнослов'янська духовна пісня: сакральний вимір : монографія. Київ : НАКККиМ, 2017. 328 с.

2. Післямова // Український євангельський співаник / Lutheran Heritage Foundation. Тернопіль : Горлиця, 1998. С. 288.

Нотні джерела

1. Гусли. Сборник духовных песен с нотами для общего пения и хорового исполнения / сост. И. С. Проханов. Ленинград : ВСЕХ, 1928. 548 с.

2. Євангельський співаник Відродження / гол. ред. Л. Жабко-Потапович. Чикаго : Вид. Української Євангельсько-Баптистської Церкви, 1954. 773 с.

3. Коляди, або Пісні з нотами на Різдво Христове. Жовква : Печатня оо. Василян, 1925. 80 с.

4. Пісні побіди. Збірник духовних пісень. Вінніпег : Вид. християн віри євангельської, 1945. 268 с.

5. Пісні радості. Скарбниця духовних пісень для українського народу з нотами / зібрали В. Гуцалюк і Д. Бобик. 2-ге вид. Нью-Йорк : Вид. Першої Української Євангельсько-Баптистської Церкви Сошестія Святого Духа, 1948. 362 с. Перше видання — 1932 року.

6. Псалмоспіви 2000 : зб. богослужбових псалмів євангельських церков. Олександрія : Ездра, 2004. 632 с.

7. Український євангельський співаник / Українська Євангельсько-Авгсбурзька місійна рада ; упоряд. Т. Ярчук. Станіславів, 1933. 288 с.